

KÁLDOS GYULA

KISCELL ÉS NEMESDÖMÖLK EGYESÍTÉSE 1903-BAN

Ünnepeink, megemlékezéseink sorában a különböző évfordulók jelzik az idő múlását és a korok, korszakok változásait. Vannak kerek évfordulók, melyeknek országos kisugárzása van és időnként hallunk egy-egy település önállóan szervezett ünnepi megemlékezéseiről, amikor múltjára gondol vissza a falu, vagy város közössége. Utóbbiak szervezése azon múlik, ki milyen alapokat talál, tud felmutatni. Sok múlik azon, hogy a kutató az élet fenntartásához szükséges hajszálygyökeret, vagy talpgyökeret talál-e meg. A hasonlat illik városunk múltbeli történetére, régóta vitatott például a keletkezés és az újabb kori történetünkben az egyesülés dátuma.

A köznyelv sokszor három település, Pördömök és Kiscell egyesüléséről beszél. Az ősi mag valóban a mai romtemplom körül alakult ki, azonban keletkezésének időpontját, alapítójának nevét nem ismerjük. Vannak különböző feltevések. Pacher Donát az apátságról írt nagyon alapos munkájában foglalkozik az eredet kérdésével, bizonyító okiratot nem talált, mint írja, valószínű nem is volt, mert az apátság számos birtokpere során sosem hivatkoznak rá. Az ősi apátságot nemzetségi alapításúnak véli.⁽¹⁾ Nádasdy Lajos egyértelműen nemzetségi alapítást mond.⁽²⁾ Az eredet kérdése tavaly került ismét elő, miután az 1252-ből származó első ismert oklevél 750 éves megléte kínált alkalmat a megemlékezésre. Igen ám, de a község és az egyház 1932-1933-ban, éves programkeretében már megülte a 800 éves jubileumot, a záró eseményen, 1933.

szeptember 8-án, a celli búcsú napján Serédy Jusztinián hercegprímás is jelen volt. Magas rangú egyházi személyiségek, élükön a hercegprímással II. (Vak) Bélával hozták összefüggésbe az apátságot, vagyis királyi alapításúnak tekintették. Bizonyító dokumentumról nem tudunk. Az új apátság kiépülésével Pördömök jelentősége megszűnt, majorságként élt tovább, tehát az egyesülésben már nem játszott szerepet.

Szerencsésebb helyzetben vagyunk a félreértésre okot adó egyesülési dátumot illetően, azt és a körülményeket helyére tehetjük.

Mi okozza a vitát? Celldömök nem bővelkedik a múltját feltáró monográfiákban, csupán Porkoláb István munkája vehető kézbe. Ő az egyesülés évét 1907-ben jelöli meg. A valóság ezzel szemben az, hogy az egyesülési döntés már 1903-ban megszületett. Többen azt feltételezik, Porkoláb elírta az évszámot, vagy a nyomdász hibázott. Ezt nem tartom valószínűnek, a szerző az anyaggyűjtés során több olyan dokumentummal találkozhatott, amelyen ott van a község hivatalos pecsétje, benne 1907 szerepel, ezt hitelesnek fogadható el, csakhogy az évszám nem az egyesülést, hanem egészen mást jelöl. Az 1898. évi IV. örvénycikk.⁽³⁾ értelmében megyénkben 1907-ben történt meg a községek anyakönyvezése, névtörzskönyvezése, ettől fogva már csak az Országos Törzskönyvezési Bizottság által jóváhagyott, nevüket feltüntető pecsétet használhatták. Ezért van például a kemenesaljai községek pecsétjében is ez az évszám. Az egyesülési dátum tisztázását nehezítette a községi irattár pusztulása 1945-ben.

Hasonló sorsra jutott a Belügyminisztériumi Levéltár bennünket érintő része is.⁽⁴⁾ A közelmúltban került elő a Vas Megyei Levéltárban egy iratcsomó,⁽⁵⁾ ami sok új információval szolgál. Azt gondolom, az évszámvitánál - ez sem lényegtelen - fontosabb annak a folyamatnak a bemutatása, ahogy az egyesülés végbement. Terjedelmi korlátok miatt, a korabeli viszonyok bemutatására területi, közigazgatási, érdekegyeztetési gondok érintésével kerülhet sor.

(VaML Képeslapgyűjtemény 6. sz.)

(Hetényi József képeslapgyűjteményéből)

A TERJESZKEDÉS IRÁNYA

A kiegyezés után megindult gazdasági és társadalmi fejlődés hatása jól kimutatható Kemenesalja központi településének életében is. A korábbi mezővárosi rang és a vele összefüggő piacközponti szerep mellett egyre nagyobb vonzást tudott gyakorolni távolabbi helyekre azáltal, hogy bővült a fogadókészség, létrejöttek a nagyközség rangját emelő intézmények - bíróság, ügyészség, telekkönyv, pénzügyintézetek, kórház stb. - a foglalkoztatás szempontjából fontos téglagyárak, malom és mindenekelőtt a vasút szerepét kell kiemelni, amely a lakosság egyre nagyobb részének alkalmazásában érdekelt, s nyújtott biztos megélhetési forrást. Iskolák épültek, a szaporodó társadalmi egyesületek is helyet követeltek maguknak. Az igénybe vehető belterületek kimerülőben voltak, a nagyközség vezetőségét évek óta foglalkoztatta a terjeszkedés irányának meghatározása. Nem voltak könnyű helyzetben, mert Kiscell eredendően egyházi, apátsági tulajdonra települt, a továbblépés is az apátságtól függött. Kelet, délkelet irányban ott volt a vasút, dél és délnyugaton a sági határ gátolta a terjeszkedést. A ságiak évtizedeken keresztül védték érdekeiket, a két település azóta sem épült egybe, de az egy külön történet. Maradt a szomszédos Nemesdömök irányába való terjeszkedés lehetősége, ahol mintegy 60 holdnyi parcellázásra alkalmas szántó, apátsági tulajdon volt a két település között. A hivatalos útkeresés mellett akadtak vállalkozók, akik némi haszon fejében a terjeszkedést, az összeépülést, egyben az egyesülés ügyét kívánták szolgálni. Lengyel Mór bankigazgató 1891-ben létrehozott egy házépítő részvénytársaságot, két év múlva beolvadtak a Közgazdasági Hitelbankba, megvették az apátságnak a nagyközség és a vasút közötti birtokrészét, kipurcellázták, ekkor nyílt meg a Kossuth, Erzsébet, Ferenc József (ma Dózsa) utca. 1898-ban egy 5 tagú társaság Dömök mellett megvásárolt egy 40 katasztrális holdnyi földterületet, és csereingatlanként felajánlották a két község közötti apátsági földekért, plusz "1 forint" négyezredesösszeget fizettek. A pannonthalmi főapát az ajánlatot elfogadta. A Kiscelli

Takarékpénztár azonban csődbe jutott, a tervből nem lett semmi. Később az említett területet Günsberger és társai cég szerezte meg, elkezdődhetett az építkezés. Fölmerül a kérdés, miért erőltette a kiscelli testület az egyesítést, amikor az összeépülés egyébként is végbemehetett, mint ahogy végbe is ment. A rendelkezésre álló dokumentumokban erre van utalás, de nem derül ki egyértelműen. Egy dolog biztos, a különböző lakásépítő társaságok tagjai közt több honatya neve szerepel.⁽⁶⁾

(Hetényi József képeslapgyűjteményéből)

(VaML Képeslapgyűjtemény. 10. sz.)

A KÖRJEGYZŐSÉG KÖRÜLI VITÁK

Nemesdömölkhöz, mint körjegyzői székhelyhez tartozott Simonyi, Kemenesmihályfa, Tokorcs, Új Mihályfa. Egyesülés esetén Nemesdömölk Kiscellhez fog kerülni, a tagközségek beadványaiban ezt a lépést helytelenítették, mondván, napirenden van a körjegyzőség államosítása, várják meg az új törvény megjelenését. E felfogás mögött valójában anyagi természetű kérdés húzódott meg. A négy község a lakosság arányában fizette a körjegyző éves bérét. Ebből Nemesdömölkre 450 K. 60 f. jutott, amit az egyesülés létrejöttével, a körzetben maradó községeknek kellett fizetni. Ez ellen tiltakoztak, és álltak a nemesdömölkiek pártjára. Kinyilvánították: a régi beosztás mellett vannak. Kiscell nem volt hajlandó a körjegyző kieső jövedelmét pótolni. Pluszként jelentkezett még a peren kívüli és egyéb ügyek után járó fizetség a körjegyző részére. A problémát az alispán a következőképpen rendezte: Az egyesülés a közigazgatás hátránya nélkül megvalósítható, a kieső jövedelmet a három község egymás közt felosztva, 1,8% pótdadóval rendezhető. A pluszként jelentkező jövedelem kiesés iránti kérelmet, mint alkalmi bevételek kifizetését, elutasította.⁽⁷⁾

ÉRDEKEGYEZTETÉS

A kiscelli képviselőtestület a 19. század utolsó évtizedében már az egyesülés létrejöttéért harcolt. Ez tükröződik a megyei, később a helyi sajtóban. Kezdetben tapogatózó megbeszélések folytak a két képviselőtestület között, a kezdeményezés mindig a kiscelliektől indult, a nemesdömölkiek pedig határozottan nemet mondtak. Miután a megegyezésre így nem láttak lehetőséget, úgy döntöttek, hivatalos útra terelik az egyesülés ügyét. Az 1901. december 13-án tartott testületi ülésen dr. Pletnits Ferenc képviselőtestületi tag indítványozta Kiscell nagyközség, és Nemesdömölk kisközség egyesítését, mivel *"mivel részben már összeépült"*, a közigazgatás érdeke is ezt kívánja. Hasonló szellemben nyilatkozott dr. Porkoláb Mihály is. Az indítványt egyhangúan megszavazták, az előjáróságot pedig utasították, az egyesülés ügyében keresse meg a törvényhatóságot, hogy a hivatalos tárgyalások minél előbb elkezdődhessenek.⁽⁸⁾ Ez meg is történt. Az alispán a fenti határozat kiegészítésére szólította fel a testületet, döntésüket az egyesülési törvény alapján hozzák meg. A törvényi feltételek között szerepelt az összeépülés, a közigazgatási érdekegyeztetés, a községi pótdadó viselésében való részesülés feltételeinek megállapítása.

(VaML Képeslapgyűjtemény 2. sz.)

(VaML Képeslapgyűjtemény 3. sz.)

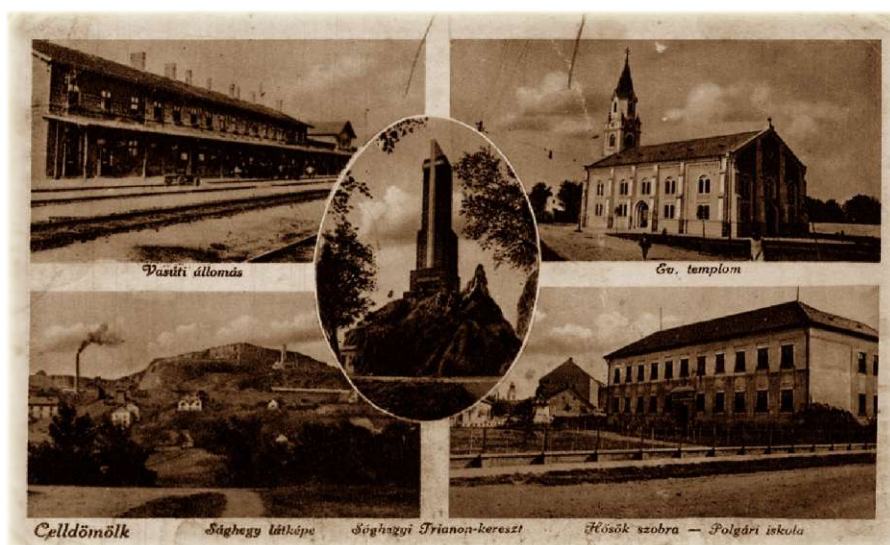
A belügyminisztériumnak szóló felterjesztés már ennek alapján készült. Indokaik: a két község összeépült, a vasútállomás nagyobb része Nemesdömölk határában van a kiscelli házaktól 15 méterre. (Fontos megjegyezni, a vasút valóban összeköt, tényleges összeépülésről viszont nem beszélhetünk.) Nemesdömölk szedte be a községi pótdadót, teljesítette a közmunkát, de a felügyeletet Kiscell végeztette. Egyesülés esetén a közigazgatás érdekeit könnyebben lehetett gyakorolni. Részletes vagyonkimutatást adtak, feltehetően még a látszatát is el akarták kerülni az ellentábor által többször hangoztatott vagyonszerzési kísérletnek, később látni fogjuk, van ennek jelzés értéke is.

	Kiscell	Nemesdömölk
Évi adó	37840 K.	9759 K.
Pótadó mértéke	7%	12%
Ingtalan értéke	63240 K.	Összes ingó és ingatlan vagyon alapítványokkal együtt 11899 K. 13 f.
Ingóság	57000 K. Ezen kívül van országos és heti vására, vágóhídja, mázsái, ami után "szép" jövedelmet élveznek. Többrendbeli jótékony célú alapítványuk van.	

A fentiek alapján látható - mondja a felterjesztés - az egyesítés csakis a "kiterjeszkedés" végett szükséges. (9)

Mit mondott a másik fél? Nemesdömölk Kiscell községgel önként egyesülni nem akart, a község ősi nevét nem cseréli fel. Társadalmi és vagyoni viszonyaikat nem cserélik el, önkormányzati jogukhoz ragaszkodnak. Az egyesülésnek pedig minden megengedhető módon és eszközzel ellene mondanak. (10) A két testület ismerte egymás álláspontját, határozatait, azokra reagáltak. Például a nemesdömölkli testület 1902. október 18-án tartott rendkívüli ülésen foglalkozott a kiscelli testületnek a hatóságokhoz beadott határozatával. Nagy Sándor a kiscelli érvekre, összeépülés, közigazgatási ténykedés azt mondja, az nem más, mint mondvacsinált indok, ezért a valósághoz semmi köze nincs. Elismerte, hogy az állomáson Kiscell gyakorolja a közrendőri felügyeletet, ami helyes, "Ámde tessék a kiscelli állomásnak megfelelő Nemes Dömölk elnevezést megadni, úgy a község nem fogja magát a közrendőri felügyelet terhe alól kivonni, amint hogy az egészségügy-rendőri felügyeletet ma is ellátja."

A terjeszkedés ellen sem volt kifogásuk, majd hangsúlyozta: Kiscell a kilátásba helyezett általános házbéradónak magasabb terhe alól az egyesüléssel akar kibújni. Az egyesülést egyenkénti szavazással egyhangúlag elutasították. (11) Az adóemelés felemlítésének volt-e reális alapja nem tudni, a kiscelliek tiltakoztak, tagadták. Az azonban tény, az általános házbéradó emelési terv valóban létezett, a törvény kidolgozás alatt áll 9-16%-os adókulcsokról volt szó különböző területi, népességi elhelyezkedési kategóriák között. Mivel a törvényt csak 1909-ben fogadták el, vele nem foglalkozunk.

(VaML Képeslapgyűjtemény.9. sz.)

Miután a törvényhatóságokat bevonták az egyesülési folyamatba, tették a dolgukat. A két testület is többször napirendjén tartotta az egyesülés ügyét. A fordulat, 1903. február 27-én, az alispán

rendeletére összehívott közös testületi ülésen következett be. Az ülésen dr. Ostffy Lajos tb. szolgabíró elnökölt. Kiscell község részéről 22, Nemesdömölk község részéről 14 képviselőtestületi tag volt jelen. Az együttes közgyűlés tárgya: egyesülés esetén a két község "vagyonának egyesítése iránti egyezség megkísérlése, az egyesülési és pótdadó viselésében való részesülés feltételeinek megállapítása." A tárgyalás során először dr. Pletnits Ferenc kapott szót. Fenntartva az egyesülésre vonatkozó korábbi döntésüket a következőket mondta: "Kiscell község azt kívánja, hogy a két községnek vagyona is egyesítessék, és az azokból eredő jövedelemben, valamint a községi pótdadó viselésében való részesülés az egyesítendő községek lakosságára egyforma arányban háruljanak."

Pálovics József kiscelli bírót fontosnak tartotta kijelenteni, dr. Pletnits Ferenc nyilatkozata Kiscell község akaratával megegyezik.

Nemesdömölk részéről Kis Ferenc nyilatkozott. Az elhangzott két nyilatkozat alapján úgy hitte, Nemesdömölk község nem ellenezné az egyesülést, ő hozzájárul. Sokoray Elek nemesdömölki körjegyző elmondta, a közös ülés előtt testületük összeült, ezen Kis Ferenc nem volt jelen, ezért nem tudhatja, harmadszor mondtak ellent az egyesülésre. Azonban, ha az ellenkezés dacára az egyesítés hivatalból eszközöltetik, úgy hajlandók tárgyalást folytatni.

Dr. Porkoláb Mihály indítványozta, már e közgyűlésen határozzanak arról is, hogy Nemesdömölk fenntartja-e elzárkózó határozatát. A felvetés ellen mivel az egyesülés nem szerepelt a megszavazott napirendek között, Sokoray Elek körjegyző és Radó Dénes tiltakoztak. A levezető elnök a tiltakozásnak helyt adott, megjegyezve, hogy egyesülés ügyben csak saját, egyéni véleményeket lehet hangoztatni.

Kis Ferenc ismét kijelentette, az egyesülés ellen nincs kifogása, azt kívánja, Nemesdömölk község egyháztörténeti nevét ne veszítse el, az új név, Czell-Dömölk, vagy Dömölk-Czell legyen. A nemesdömölki képviselőtestületi tagok - Sokoray Elek és Radó Dénes kivételével - Kis Ferenc nyilatkozatához "részben nyílt kifejezéssel, részben hallgatólag hozzájárultak."

Ezt követően vita alakult ki az egyesítendő község új elnevezéséről, elsősorban a kiscelliek között. Wagner Lőrinc apát kijelentette, Kisczell község elnevezéséhez szintén egyháztörténeti emlék fűződik, ezért Kisczell-Dömölköt javasolta, de elfogadja, ha az új név Czell-Dömölk lesz. Végül az elnök szavazásra tette fel a három névvariánst. Kisczell-Dömölk 8, Czell-Dömölk 5, Kisczell 9 szavazatot kapott. A nemesdömölki képviselők többsége Czell-Dömölk mellett voksolt. Azt mondhatjuk, némi vigasz a nemesdömölkieknek, hogy legalább a név választásában az ő szavazatuk volt a döntő. Az ülés végén elfogadott véghatározat a következőket rögzíti:

"Nemesdömölk községnek Kisczell községgel való egyesítése esetére mindkét község Képviselő testülete egyértelemben azt kívánja, hogy a két község vagyona egyesítessék és az azokból eredő összjövedelemben, valamint a községi pótdadóban való részesülés az egyesült községek lakosságára egyforma arányban háruljonak.

Az egyesített községek nevének megállapítása pedig törvény szerint a belügyminiszter úr hatásköre alá esvén annak eszközlésénél a kölcsönösen felhozott méltányossági okok szíves figyelembevételére kérik." ⁽¹²⁾

Hátra volt még a megye állásfoglalása, nem volt kétséges, milyen határozat születik. Kis-Czell nagyközség egyesülésre való kérelmét a törvényhatósági bizottság pártoló véleményével a keletkezett iratokkal az 1886. évi XXII. tc. 162. §-a értelmében ⁽¹³⁾ a belügyminiszterhez felterjesztette. Az egyesülés 1904. január 1-jén lesz végrehajtható, a két község új neve egyesítés folytán Czell-Dömölk lesz - szögezte le a határozat és intézkedett arról is, hogy Czell-Dömölk vidéki körjegyzőség elnevezéssel Simonyi, Mihályfa, Tokorcs, Új Mihályfa a körjegyzőségben maradjanak. ⁽¹⁴⁾ Azt gondolhatnánk, az egyesülés kérdése nyugvópontra került. Nem így volt. Nemesdömölk a megye határozatát törvénysértőnek tartotta, mivel a két község nincs összeépülve, s a közigazgatás érdekei sem kívánják az egyesítést. "Ha van igazság, és ha megtartandó a törvény, akkor a magánérdekből tervezett egyesítés, Nemesdömölk község rovására meg nem történhetik." ⁽¹⁵⁾ Írták a belügyminiszternek küldött fellebbezésükben. ⁽¹⁵⁾ A törvényre hivatkozni nem szerencsés, mert az nekik nem kedvez. A már idézett törvény 162. § második bekezdése ezt mondja: "Ha az egyesülést mind a két község lakosságának külön-külön azon része kívánja mely a községi egyenes államadónak nagyobb részét fizeti, a belügyminiszter az egyesülést meg nem tagadhatja." ⁽¹⁶⁾ A belügyminiszter az egyesülést 101 232. és 116 738/1903. B. M. ⁽¹⁷⁾ számú rendeletével kimondta, az új község elnevezését Czell-Dömölk névben állapította meg.

A helyi sajtó többször foglalkozott az egyesülés körüli vitákkal. A "Kis Czell és Vidéke" című lap 1904. januári első száma új fejrészsel, Kemenesvidék címmel jelent meg, jelezve egy új korszak kezdetét. Az elmúlt év legfontosabb eseményének az egyesülést nevezte, az újév első hetének legfontosabb aktualitásaként Kis Czell temetését és Czell-Dömölk megszületését emelte ki. Igaz, a közhangulat hideg, közömbös és tartózkodó volt. Ha döcögősen is, a közös munka beindult,

bizottságokat hoztak létre, pl. az új működési szabályzat, az új pecsét elkészítésére. A közös testület választásának napját február 3-ra tűzték ki. Lendületet vett az építkezés. A nagyközség 1911-ben felmért utcáinak hivatalos jegyzékén már ott találjuk a korábbi szántó helyén nyitott utcákat, nevezetesen: Árpád, Baross, Batthyány, Deák, Nemesdömölki, Petőfi, Rákóczi. Megszűntek a viták az összeépülésről.

JEGYZETEK

- (1) *Pacher Donát*: A dömölki apátság története. Bp., 1912. 8-121. p. (A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története; 12/A.)
- (2) *Nádasdy Lajos*: A dömölki apátság őstörténete. = Új Kemenesalja, 1999. nov. 4. 13. p.
- (3) 1898. évi IV. törvénycikk a község és egyéb helynevekről. In: Magyar törvénytár (továbbiakban: MT) 1896-1907. évi törvénycikkek. Szerk. Márkus Dezső. Bp., 1912. 358-360. p.
- (4) Magyar Országos Levéltár írásos közlése.
- (5) Vas Megyei Levéltár A celldömölki járás főszolgabírójának iratai. Közigazgatási iratok (továbbiakban: VaML Cell. jár. fsz. közig. ir.) <?XML:NAMESPACE PREFIX = SKYPE />2944/1904.
- (6) *Porkoláb István*: Celldömölk Kismáriacell szabadalmas mezőváros története. Celldömölk, 1927. 135-145. p.
- (7) VaML Cell. jár. fsz. közig. ir. 2944/1904. Vas vármegye törvényhatósági bizottsága jegyzőkönyvi kivonata. 9183/1903.
- (8) VaML Cell. jár. fsz. közig. ir. 2944/1904. Kis Czell nagyközség képviselő-testületi ülésének jegyzőkönyvi kivonata 10/1901., 12/1902.
- (9) VaML Cell. jár. fsz. közig. ir. 2944/1904. Kis Czell nagyközség kérelme a belügyminiszterhez 537/902.
- (10) VaML Cell. jár. fsz. közig. ir. 2944/1904. Nemes Dömölk község képviselő-testülete rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyvi kivonata 253/1902.
- (11) VaML Cell. jár. fsz. közig. ir. 2944/1904. Nemes Dömölk község képviselő-testülete közgyűlése jegyzőkönyvi kivonata 7/1902.
- (12) VaML Cell. jár. fsz. közig. ir. 2944/1904. Vas vármegye alispánjának 5502/1903. sz. leirata 810/1903.
- (13) 1886. évi XXII. törvény-czikk a községekről. In: MT 1884-1886. évi törvénycikkek. Szerk. Márkus Dezső. Bp., 1897. 444 p.
- (14) Lásd 7. jegyzetet.
- (15) VaML Cell. jár. fsz. közig. ir. 2944/1904. Nemesdömölk község 1903. szeptember 25-én kelt fellebbezése a belügyminiszterhez.
- (16) Lásd a 13. jegyzetet.
- (17) Községalakulás. A belügyminister ... = Belügyi Közlöny, 1903. 54. sz. 570. p.

